

SE ROZVOJ REGIONŮ 1

text přednášky 1

TEORIE REGIONÁLNÍHO ROZVOJE

Úvodní přehled

Neoklasická ekonomika přisuzuje vznik regionálních disparit nepřizpůsobení se tržním podmínkám ze strany kapitálu nebo tržních sil. Neoklasické modely zdůrazňují význam faktorů na straně nabídky (růst kapitálu, přírůstek pracovních sil, technologické změny) pro regionální rozvoj. Vysoká nezaměstnanost v některých regionech je připisována nízké mobilitě pracovních sil v porovnání s vyšší mobilitou kapitálu. Převládá názor, že kapitál plyne do oblastí a odvětví s novými příležitostmi, zatímco pracovní síla zůstává fixována. Neoklasicky inspirovaná regionální politika se tedy snažila umožnit lepší pohyblivost pracovní síly – dělníci za práci.

Teorie růstu navíc pracují s konceptem dlouhodobé specializace regionu zapříčiněné tzv. aglomeračními výhodami (kvalifikovanou pracovní silou, vzájemně se posilujícími technologiemi a inovacemi, provázaností místních podniků. Používají i tzv. teorii path dependence (závislost na zvolené cestě)

Teorie jádro-periferie

Jde o tzv. keynesiánské období. V těchto teoriích se jako klíčové pro regionální rozvoj bere velikost poptávky po zboží vyráběném v regionu (tedy vývoj exportu). Teorie pracují i s konceptem regionálního multiplikátoru. Tyto teorie považují regionální růst za nerovnovážný proces a rozlišují význam jednotlivých sektorů pro regionální růst/rozvoj. Na rozdíl od neoklasických přístupů volného trhu, připouštějí intervenční zásah vlády pro řešení meziregionálních rozdílů. Pracují se zjednodušeným modelem/vztahem jádro versus periferie (což jsou pouze 2 extrémy regionálního rozvoje). Podle různých kritérií může vymezení jádra a periferie rozdílné. Regionální politika inspirovaná keynesiánským přístupem je konceptem typu práce za dělníky – čili podporuje se expanze firem a hnacích odvětví v zaostalých regionech a někdy se dokonce omezuje rozvoj jader.

Strukturalistické přístupy

Typickým rysem marxistických teorií je, že považují regionální zaostalost za důsledek přesunu nadhodnoty (zisku) z periferie do centra. Pro perspektivy regionů je proto důležité jejich postavení v globální ekonomice. Za vznik regionálních nerovností je přímo odpovědné nastavení kapitalistického systému. Regionální politika léčí pouze příznaky a ne příčiny. Jsou zdůrazňovány sociální třídy a vztah při organizaci výroby (nadřizenost a podřizenost).

Teorie výrobních cyklů tvrdí, že jednotlivé regiony jsou různě disponovány pro výrobu určitého produktu v závislosti na jeho výrobním cyklu (nový výrobek, zralý výrobek, standardní výrobek). Výrobek je nejprve vyráběn v nejvyspělejších regionech (vliv technologie a velkého trhu), v druhé fázi dochází ke zlevnění a masovější produkci a masovému exportu. Ve třetí fázi se výrobek začne vyrábět a exportovat i ze zemí/regionů s levnou pracovní silou, kam je importována příslušná technologie. Jde o technologický determinismus.

Fáze ziskových cyklů je podobná, ale pracuje se ziskovými fázemi firem a příslušným prostorovým uspořádáním (fáze vzniku odvětví = nízká zaměstnanost, fáze superzisků kvůli dočasné monopolní pozici = vysoká zaměstnanost kvalifikované pracovní síly, fáze normálních zisků = konkurence na trhu, hledání nových trhů, fáze ztráty = zastarání a ukončení činnosti odvětví). Dopady na region pak spočívají v lokalizaci různých hierarchií závodů a jejich případném uzavírání.

Základní myšlenkou **regulační teorie** je, že v ekonomice a společnosti dochází ke krizím, ty jsou však překonány změnou struktur a institucionálních forem. Klade důraz na propojení politiky a společenského klimatu s regulací ekonomiky. (mode of regulation). Regulovány jsou hlavně pracovní a zaměstnanecké vztahy, finanční systém, role státu v bydlení, vzdělávání, samosprávě, apod.

Kriticko-realistické přístupy

Teorie územních dělb práce pokládá za hlavní příčinu prostorových změn v dělbě práce změny v organizaci vztahů ve výrobě (vyčlenění manažerské třídy, úpadek vedoucích technických pracovníků, vznik oddělených řídicích jednotek) = rozštěpení na regiony řídicí a na regiony produkční/řízené/dělnické. Prostorové vzorce jsou tedy výsledkem sociálních vztahů. Důvodem jsou vlastnické a velikostní struktury podniků, než jejich sektorové zaměření. 1. typem jsou firmy celé

lokalizované v jednom regionu, 2. typem firmy využívající meziregionálních nerovností 3. typem jsou pobočné závody orientované na velkosériovou produkci. Katedrály v poušti. Deskilling. Koncept flotily.

Institucionální teorie

Tvrdí, že klíčem k pochopení rozdílů v hospodářském růstu je 1. oblast technologií a technologických inovací, 2. oblast pojetí firmy, jejího vztahu ke konkurenci, odběratelům, subdodavatelům a vnitropodniková organizace práce, 3. oblastí jsou instituce, systém fungování podpůrné infrastruktury, rutinní chování.

Výrobní okrsky, teorie učících se regionů – zdrojem regionálního rozvoje je buď stabilita, komunikace a vnitroregionální sítě či vědomosti, schopnost učit se – kodifikované a nekodifikované znalosti a vědomosti, learning by doing, learning by using.

Neoklasické a neoliberalní modely

Je řada přístupů jak popsat vytváření a fungování ekonomických regionů. Modely se pohybují na ose mezi tzv. statickými a dynamickými. Statické modely na základě analýzy vzdálenosti a pohybu (**klasické lokalizační modely**) popisují principy vzniku a vztahů v rámci regionu, příliš však nepočítají s jeho vývojem v čase či historickým podmíněním. Dynamické modely pracují spíše na principu geografické **path dependence** – jak jsou prostorové vzorce ekonomických aktivit vytvořené v jedné historické době za působení dané technologie a sociálního uspořádání ovlivněny technologickými a organizačními změnami směřujícími k vytváření nových vzorců.

Jako **lokalizační** chápeme právě modely zaměřené sektorově uvažující různé vlivy vzdálenosti a pohybu (pozitivistická koncepce):

1. rozmístění zemědělských aktivit (Thünenovy modely);

2. obchodní modely (např. teorie centrálních míst);

3. průmyslové rozmístění

- **Least-cost model** (model nejmenších nákladů/Weberův model) určuje místo s minimálními výrobními náklady. Pracuje s třemi východisky – palivo a zdroje jsou územně fixované a nevyskytují se všude, trhy jsou územně separované s přesně známou úrovní spotřeby, dopravní náklady jsou rozhodující při umístění továrny, neexistuje monopol=ideální trh. Pokud materiál ztrácí při zpracování výrobku na váze, přesouvá se fabrika ke zdrojům (surovinově orientovaný podnik), pokud jsou distribuční náklady vyšší než dopravní přesouvá se fabrika k trhům (tržně orientovaný podnik), pokud jsou náklady na pracovní sílu vyšší než dopravní, přesouvá se podnik za levnější pracovní silou, pokud pro daný podnik existují aglomerační výhody přesouvá se fabrika do průmyslových clusterů (pokud zde nejsou vyšší náklady např. za pozemky). Tento model bral jako klíčový princip snižování výrobních nákladů, nikoli už třeba politicko-ekonomický či historický kontext.
- **Market –area analysis** (analýza tržní oblasti) – základní filosofií umístění podniku je zvyšování zisku skrze monopolizaci výroby a zvětšování tržního teritoria.
- **Decision-making model** (rozhodovací model) – jde v podstatě o behaviorální modely zkoumající motivaci, informační zdroje a manažerské techniky v dané firmě či sektoru (defakto „chování podniků“)

Zmíněné modely byly modely ideálního umístění (řada z nich tzv. normativními modely – definují optimální lokaci za daných podmínek). Smysluplnější je posun k modelům pracujícím s historickým a strukturálním kontextem, s prostředím ve kterém musejí firmy operovat.

Teorie jádro-periferie

Teorie exportní základny (North, 50. léta)

Hlavním rysem tohoto typu teorií je zdůrazňování **významu poptávky** po zboží produkovaném v regionu.

Klíčovou roli v rozvoji regionu hraje poptávka po zboží, které je možné v daném regionu produkovat - regiony se tedy rozvíjejí na základě vnějšího impulsu. Úspěch regionu závisí na schopnosti vyrobit úspěšnou **exportní komoditu**.

Na exportní úspěšnost mají ovšem dopad zejména lokální faktory, technologické faktory, apod.

Hlavní teze Northovy teorie jsou:

1. region je definován jako území se společnou exportní základnou,
2. úspěšnost exportu zboží je klíčová pro rozvoj regionu a jeho ekonomický růst,
3. exportní základna je rozhodujícím faktorem ovlivňujícím příjem regionu a tím i rozvoj obslužných funkcí. Růst zaměstnanosti v exportním segmentu znamená růst zaměstnanosti v segmentu obslužném.

Exportní základna nemusí mít charakter výroby. Obslužný sektor však North vidí jako pasivně odrážející vývoj růstového sektoru. S rostoucí exportní úspěšností regionu rostou i investice – zpět do exportního segmentu či do obslužného sektoru – u „zralých regionů“ tak dochází k větší provázanosti sektorů a je někdy obtížnější rozlišit exportní odvětví než u tzv. „mladých“ regionů. Hlavním homogenizačním faktorem je pro Northa mobilita kapitálu.

Slabinou této teorie je, že čerpala z analýzy vývoje USA a nově osídlených zemí – v Evropě je role exportu menší. Kritici rovněž uvádějí, že existují i jiné faktory růstu a export nepatří mezi nejvýznamnější – role exportu závisí na jeho velikosti a klesá s rostoucí velikostí regionu. (export na zeměkouli je roven nule a přesto k rozvoji dochází).

Teorie podceňuje význam obslužného sektoru – je prý vhodná pouze pro vysvětlení krátkodobých změn v regionálním rozvoji. Z této teorie také nevycházejí žádné implikace pro regionální politiku.

Teorie růstových pólů (Perroux, 50. léta)

Tato teorie považuje za přirozený divergenční vývoj za samozřejmý – k růstu nemůže docházet všude ve stejné míře. Vychází z předpokladů, že existují vztahy mezi jednotlivými sektory národní či regionální ekonomiky. Jestliže v jednom z odvětví dojde k rozvoji, ke vzrůstu poptávky, bude to mít jednak **přímý efekt** (tj. příjem ze zvýšené poptávky), dále pak **nepřímý efekt** (tj. zisk a rozvoj v těch odvětvích, které s hnacím odvětvím bezprostředně spolupracují) a **zpětnou vazbu** (zvýšený výdej domácností jejichž příjem vzrostl díky nepřímému či přímému efektu. Součet těchto tří efektů představuje tzv. regionální multiplikátor

Perroux tedy obecně definoval tzv. **hnací (propulsive) odvětví** = sektory, kterým dominují velké, inovující firmy, které vysílají silné impulsy firmám z **hnaných** odvětví, takže i ty rostou rychleji než ostatní firmy. Vycházel přitom i z empirických studií praktikovaných v Porúří a okolí Lyonu ve Francii.

Tento model (ač ho Perroux původně konstruoval pouze teoreticky) byl záky implantován na regionální úroveň.

Perroux původně neuvažoval o prostorovém sepětí svého modelu – Boudeville se ho pokusil propojit s Christallerovým a Loschovým modelem a vytvořil **teorii růstových center a růstových os**. Růstovým centrem je (**pólem růstu**) soubor vzájemně propojených odvětví soustředěných kolem hnacího odvětví. Teorie předpokládala, že v regionech, kde jsou tato dynamická odvětví lokalizována budou větší kontakty mezi firmami a vztah hnací a hnané odvětví bude silnější. Kromě působení regionálního multiplikátoru může být dalším mechanismem vytváření růstového pólu i úspory z rozsahu, organizační inovace, využívání společného trhu práce či infrastruktury vedoucí k redukci nákladů.

Tato teorie má ovšem i některé nesrovnalosti – v řadě území nelze vymezit jedno hnací odvětví (např. diverzifikovaná ekonomika průmyslových regionů), navíc podpora či závislost na jednom hnacím odvětví může být z hlediska dlouhodobého rozvoje spíše omezením – snižuje rozmanitost a zvyšuje závislost.

V 50. a 60. letech byla teorie pólů růstu použita pro konkrétní opatření regionální politiky v řadě zemí. Za hnací odvětví byla považována chemie, automobilový průmysl či dokonce ocelářství. Lokalizace nových závodů tak byla v řadě případů směřována do zaostávajících regionů (Británie, jižní Itálie, Francie, rozvojové země). Ve Francii sázeli na high-tech odvětví – byly vytvářeny tzv. technopole, tj. nakupení leteckého či biotechnologického výzkumu a vývoje. V Itálii naopak podporovali zaostalé regiony. Výsledky byly ovšem rozpačité – důvodem bylo špatné zhodnocení situace, podcenění kritické velikosti, připravenosti regionu, přecenění role regionálního multiplikátoru, přecenění role dopravních nákladů.

Teorie kumulovaných příčin (Myrdal, 50. léta)

Východiskem je teze, že každá změna vyvolává změnu, která její působení ještě umocňuje.

Vychází z toho, že na světě existuje malá skupina bohatých států a mnohem větší počet extrémně chudých oblastí, bohaté státy se rozvíjejí, zatímco v případě chudých jde o stagnaci, z globálního hlediska se rozdíl mezi státy stále zvyšují

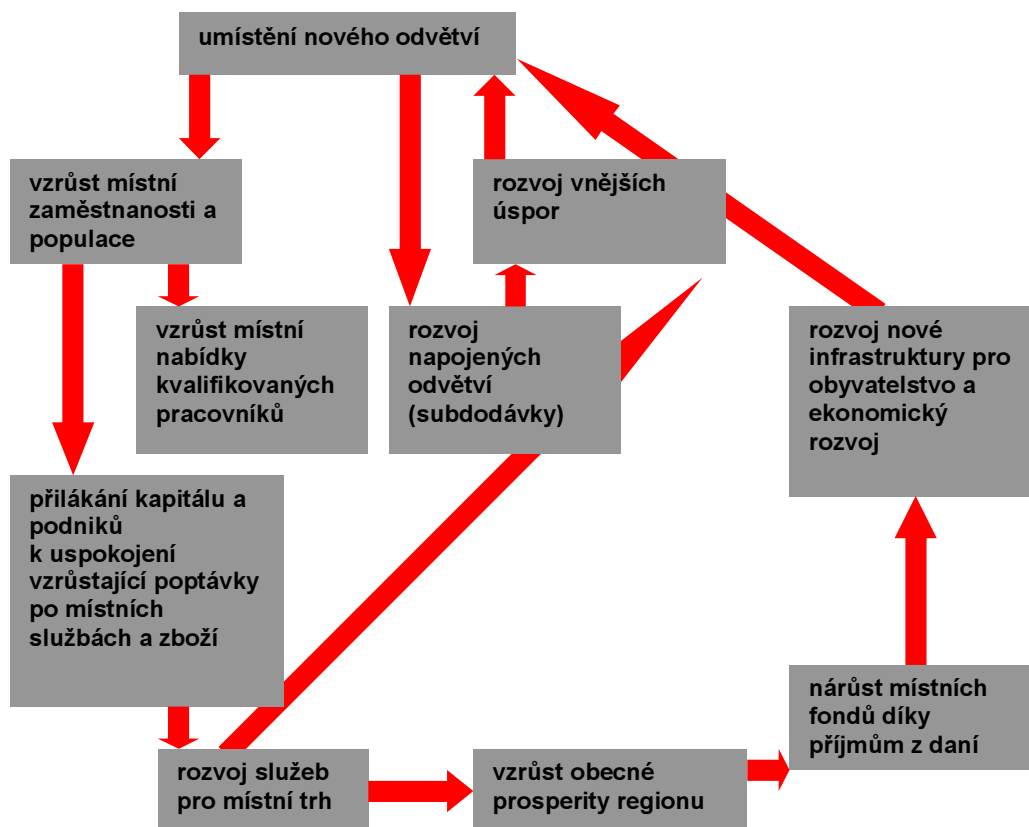
Zavádí pojem oběžné **kumulativní kauzality**, kdy změny faktorů po určitém šoku působí v jednom směru. Příkladem těchto impulsů může být např. krach továrny (negativní kumulativní mechanismus) či příchod nové investice (pozitivní).

Aplikace tohoto přístupu na regionální rozvoj znamená, že pokud se nějaký region rozvíjí rychleji než ostatní, bude se tento rozdíl ještě prohlubovat. Mobilita kapitálu podle Myrdala nepůsobí jako vyrovnávací prvek, ale jako prostředek kumulace (**regionální drenáž** = odvod zisku).

Teorie výrazně pracuje i s tzv. **vnějšími** (aglomerační úspory) a **vnitřními** (úspory z rozsahu) **úsporami**.

Působení vyspělých regionů na méně vyspělé vidí Myrdal dvojím způsobem. Častější jsou tzv. **backwash efekty**, tj. odsávání kapitálu a kvalifikované pracovní síly. Méně časté jsou **spread effects** – šíření technologického pokroku, či poptávka po surovinách. Pozitivní impulsy se šíří více v době prosperity než v období recese.

Hlavními slabiny Myrdalovy teorie je výhradní divergenční efekt, který je připisován působení kumulativních mechanismů. Příčinou je podcenění „spread effects“ a intervenční působení státu, např. pomocí regionalizace fiskální politiky, přerozdělování v rámci veřejných rozpočtů.

Teorie polarizovaného rozvoje (Friedmann, 1966)

Tato teorie zavedla pojem **jádro-periferie** (core-periphery). Vychází z předpokladu nerovnoměrného rozdělení moci v ekonomice a ve společnosti, což ústí do nastavení takových vztahů (způsobu administrace, obchodního uspořádání, migrace), které jsou výhodnější pro regiony jádra.

Základním rozdílem mezi jádrem a periferií je jejich **autonomie**, tj. míra závislosti na jiných regionech. Jádro je vysoce autonomní. Druhým charakteristickým rysem jádra je schopnost tvorby inovací. Teorie opět pracuje s kumulativními mechanismy, které posilují dominanci jádra nad periferií.

Rozlišuje se 6 efektů:

1. Efekt dominance = trvalý transfer kapitálu, přírodních i lidských zdrojů z periferie do jádra;
2. Informační efekt = zvyšování potenciálu pro interakce a tvorbu inovací;
3. Psychologický efekt = viditelnější příležitosti pro investice;
4. Modernizační efekt = transformace sociálních hodnot, chování a institucí;
5. Efekt vazeb = tendence inovací plodit další inovace, subdodavatelské vazby;
6. Výrobní efekt = externí úspory.

Vznik a šíření inovací chápe Friedmann hierarchicky. Rovněž je možné, že jádro se po nějaké době přeneso do etapy periferie.

Etapu jádro – periferie vidí Friedmann jako druhou fázi vývoje prostorové ekonomiky (pre-industriální společnost, jádro-periferie, disperze ekonomických aktivit a řídicích funkcí do periférií, integrovaná ekonomika, kdy spolupracují víceméně rozvinuté regiony.)

Z hlediska regionální politiky Friedmann navrhoval, aby byl růst v periferních oblastech podpořen vznikem systému městských regionů, které mají lokalizační výhody = de facto rozvinutí Christallerova modelu a vytvoření sítě měst. Zmírnění napětí a rozdílů mezi jádrem a periférií viděl Friedmann jako podmínku dlouhodobého ekonomického růstu.

Tato teorie oproti Perrouxově teorii zdůrazňuje vliv behaviorálních a institucionálních faktorů.

Teorie jádro – periferie předpokládají **dlouhodobou nerovnoměrnost** ekonomického rozvoje, což vyžaduje intervence vlády. Úplná eliminace však není možná, ani žádoucí. Koncept jádro-periferie představuje spíše krajní typy regionů, které se však v reálu vyskytují zřídka.

Strukturalistický marxismus (Harvey, 70. léta)

Významným prvkem je analýza **rozporu mezi mobilním a nemobilním kapitálem** – nemobilní kapitál je nejvíce ohrožen znehodnocením díky své nemobilitě a dlouhé době návratnosti. Na jeho obranu jsou budovány tzv. teritoriální aliance.

Teritoriální aliance považuje Harvey za nejdůležitější aktéry regionálního rozvoje. Například na místní či regionální úrovni lze za takovou lokální alianci považovat vlastníky pozemků, developerů, podnikatelé ve stavebnictví, místní banky (+ privilegovaní zaměstnanci, nadnárodní společnosti, apod). Ty se snaží udržet stabilitu, resp. atraktivitu. Často se zapojují do místních aliancí i globální firmy, které sice mají globální perspektivu, nicméně z nějakého důvodu mají zájem na stabilizaci poměrů v dané oblasti. Aliance využívají místní či regionální solidarity (např. veřejné výdaje)

Z podobných základů vychází také Smithův see-saw model (houpačkový) modelující pohyb kapitálu. Hnací motorem pohybu kapitálu je rozdílná míra zisku v jednotlivých regionech. Kapitál plyne do oblastí s nejvyšší mírou zisku, kde přináší rozvoj a současně se však zde míra zisku snižuje až podkročí určitou hranici. Tak je vyvolána další vlna pohybu kapitálu.

Regulační teorie

Základní myšlenkou je, že ekonomika v dlouhodobém horizontu prochází krizemi, které jsou překonávány díky adaptaci stávajících struktur a institucí. Každému ekonomickému období odpovídá určitý politický a institucionální kontext. V každém takovém kontextu existuje jiný charakter akumulace, tj. jiný poměr mezi spotřebou a investicí. Např. vznik sociálního státu umožnil, aby se dělníci nemuseli starat o své staré příbuzné, čímž vzrostla produktivita práce.

Způsob regulace se promítá do několika oblastí:

- pracovní a zaměstnanecké vztahy, sociální systém
- finanční vztahy – daňový systém, bankovníctví, měnová politika
- forma konkurence, monopoly
- role státu – systém vzdělávání, definování spotřebních návyků, regionální a místní správa

Teorie územních dělb práce (Massey, 1984)

K prostorové dělbě práce podle autorky dochází změnou sociálních vztahů v ekonomickém prostoru. Za hlavní příčinu velkých změn v prostorové dělbě práce vidí Massey změny v organizaci výrobních vztahů (zánik třídy vedoucích technických pracovníků, vznik manažerské třídy, vznik oddělených řídicích jednotek, odloučených pracovišť R&D). tím je umožněna koncentrace dělnických profesí v některých regionech a koncentrace kvalifikovaných, resp. řídicích profesí v regionech jiných. Regionální diferenciacie tedy jsou projevem sociálních vztahů.

Za významné při studiu regionálních rozdílů bere Massey **vlastnickou a velikostní strukturu podniků** a studium strategie podniků (do strategie patří i lokalizační rozhodnutí).

Teorie územních dělb práce je nejlépe zřetelná při aplikaci na prostorové chování velkých firem – základní myšlenkou je reakce firem na meziregionální rozdíly a jejich využití pro tvorbu zisku.

Meziregionální rozdíly byly v první fázi dány reakcí firem na FG podmínky. V následujících fázích jsou nově vznikající či vstupující firmy ovlivňovány rozhodnutím firem učiněnými v předchozích fázích. Tento kumulativní proces vede k vytváření určitého ekonomického a sociálního profilu regionu.

Oddělování koncepčních a výkonných činností přispívá k tzv. **deskillingu** = zhoršování regionálního trhu práce.

Zatímco dříve byly krize vyvolány specializací regionu a úpadkem daného typu výroby, nyní patří mezi příčiny krizí organizace firem v prostoru. Řešení problému vidí Massey v udržení kompletní hierarchie firmy v regionu, popř. v decentralizaci institucí veřejné správy.

Locality debates (80. léta)

Tato teorie vychází z filosofie tzv. kritického realismu. Celý přístup odstartoval projektem CURS (Changing Urban and Regional System) zabývajícím se vztahem mezi obecným procesem globalizace a specifickými společenskými vztahy, které mají za následek odlišné reakce regionů na globalizační trendy. Studovalo se 7 konkrétních lokalit ve Velké Británii – cílem autorů bylo vyjasnit příčiny jejich odlišných reakcí či adaptačních strategií vůči procesům globalizace a restrukturalizace. Jaké jsou mechanismy, které zdánlivě homogenní principy globalizace přetaví do regionálně rozdílných hospodářských, sociálních a politických dopadů?

V představách autorů CURS je lokalita/region územím, které může být přetvářeno místními aktéry, kde může být mobilizován místní potenciál (který však má nějaká předurčená omezení). Rozdíly mezi regiony vidí Cooke v možnostech a schopnostech místních aktérů zapojovat se do procesů, které probíhají nezávisle na lokalitě/regionu.

Závěrem projektu bylo konstatování, že lokality/regiony mají možnost převzít kontrolu nad svým osudem skrze větší angažovanost svých místních aktérů. Autorům bylo vytýkáno, že místními aktéry často mají na mysli pouze místní zastupitelstva, nikoliv další skupiny lidí a střety a vztahy mezi nimi.

Teorie výrobních okrsků a flexibilní specializace (70. – 80.)

Teorie má svůj původ u italských ekonomů, kteří analyzovali organizaci výroby, trhu práce a aktivity místních institucí v regionech tzv. třetí Itálie, které nepatří mezi průmyslové regiony, ale jejich vývoj byl založen na rozvoji malých a středních podniků (Toskánsko, Emilia-Romagna – přesné strojírenství, textil, keramika). Tyto regiony prokázaly silný poválečný růst aniž by byl spojen s rozvojem moderního průmyslu daného intenzivní urbanizací. Důvody byla spíše pospolitost a tradice místního prostředí, regionální identita.

Autoři tedy vidí důvody rozvoje dříve málo industrializovaných regionů v mimořádně velkém podílu malých a středních firem a jejich specifickém způsobu spolupráce, prostorové blízkosti a aglomeračním efektu. Firmy jsou schopné pružně reagovat na poptávku, vyrábět malosériově a současně dosahovat značných úspor z rozsahu – to je způsobeno mezipodnikovou spoluprací a existencí firem, které poskytují tzv. reálné služby (nákup ve velkém, vedení účetnictví, apod), používáním flexibilních technologií.

V regionech ovšem panuje velká dělící čára mezi tzv. jádrovou a pomocnou pracovní silou, která je často ohrožena propouštěním. Časté je neplacení daní, šetření na sociálním pojištění.

V zásadě jde o příklon k tzv. endogennímu pojetí regionální politiky, který je dle zastánců teorie účinnější než lákání velkých investorů za využití pobídkových nástrojů. Prostorová aglomerace malých firem je protikladem vůči organizaci výroby nadnárodních korporací

Za slabiny této teorie byly považovány snahy zevšeobecnit příklady z několika mála regionů na obecný trend. Teorie podceňuje schopnost inovace a adaptace u velkých firem – malé firmy se mohou stát motorem rozvoje pouze v některých případech. Výrobní okrsky představují pouze specifický příklad regionálního rozvoje vyžadující neopakovatelné/nepřenositelné místní podmínky.

Související literatura a prameny:

- BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D. (2002): Teorie regionálního rozvoje. Praha, Karolinum, 211s.